

РЕГІОНАЛЬНІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 332.14:339.477+504.33

Химинець В.В.

МІСЦЕ ТА РОЛЬ КУРОРТНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КЛАСТЕРУ В СТАЛОМУ РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Досліджується кластерна курортно-рекреаційна модель як форма територіальної організації, що стимулює економічне зростання областей Карпатського регіону. Дається визначення курортно-рекреаційного кластера, аналізуються його переваги перед іншими структурами регіонального комплексу, акцентується увага на його зв'язок з інноваційними процесами.

Ключові слова: Кластер, курортно-рекреаційна галузь, Карпатський регіон, сталий розвиток.

ВСТУП

Україна володіє значним природним потенціалом для розвитку курортно-рекреаційної галузі, а отже має всі передумови, щоб увійти до числа найбільш розвинених у цьому відношенні країн світу. Для економіки України значення курортно-рекреаційного комплексу полягає в тому, що, по-перше, це сфера швидкого обігу капіталу, при відносно невеликих капіталовкладеннях; по-друге, це ефективний засіб оздоровлення населення та модернізації інфраструктури; по-третє, це можливість створення нових робочих місць як у державній, так і в регіональній економіці.

Особливої актуальності курортно-рекреаційна галузь набуває в Карпатському регіоні, що пов'язано із сприятливим помірним кліматом, мальовничими гірськими краєвидами, чистотою довкілля і, особливо, наявністю великої кількості різних за хімічним складом мінеральних лікувальних і столових вод.

Питання про розвиток курортно-рекреаційної галузі в Карпатському регіоні детально розглядаються в працях М. Вачевського, М. Долішнього, П. Жука, В. Кифяка, В. Кравціва, Ф. Мазура, Н. Недашковської, В.Торохтіна, І. Школи та інших. Разом з тим, до цього часу достатньо не вивчено техногенне навантаження, яке створює курортно-рекреаційний комплекс на довкілля, не створено науково-методологічних засад щодо механізмів реалізації сталого розвитку в цій галузі, відсутні чіткі програми дій владних структур, спрямовані на реалізацію ефективної моделі

розвитку курортно-рекреаційної галузі в Українських Карпатах.

Цілями статті є обґрунтування перспектив розвитку курортно-рекреаційної галузі на основі кластерного підходу, дослідження концептуальних засад побудови кластерної моделі курортно-рекреаційного розвитку Карпатського регіону, а також визначення місця та ролі курортно-рекреаційного кластеру у забезпеченні сталого розвитку регіону.

1 КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА ПРИРОДНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Сьогодні до Карпатського регіону прийнято відносити територію Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей, на яких розташовані Українські Карпати. Карпатський регіон займає площу 56,6 тис. км. кв., що становить 9,3% території України, тут проживає близько 6,4 млн. чоловік, що становить 12,3 % населення України [6]. Рівень економічного розвитку Карпатського регіону оцінюється як середній. За величиною валового продукту в розрахунку на душу населення, лише Львівська область перевищує середньо український показник, а Закарпатська взагалі має найнижчий показник в Україні.

Оцінка екологічної ситуації [1] показує, що для більшої частини Карпатського регіону характерними є істотна антропогенна трансформованість ландшафтів і значна забрудненість середовища. В деяких його місцях сформувалися стабільні території загрозливого екологічного стану (наприклад, у межах Дрогобицької агломерації - Дрогобич, Борислав, Стебник,

© Химинець Володимир Васильович, к.е.н., доцент кафедри міжнародних економічних відносин, ДВНЗ «Ужгородський національний університет», тел. 0663329409, e-mail: khiminets@rambler.ru

Трускавець, де розвинуті гірничохімічна, нафтопереробна, лакофарбова та інші галузі промисловості; аналогічна ситуація склалася і в межах Львівсько-Волинського вугільного басейну, в зонах впливу яворівського і роздольського ВО «Сірка», калузького ВО «Оріана»).

Великої шкоди довкіллю Карпатського регіону наносить варварське відношення до основного природного багатства - лісів. Науково необґрунтовані великі рубки лісу в останні століття привели до зменшення їх площ, порушили вікову структуру, зменшили природний приріст деревини, нанесли шкоду водоутворюючій системі, стали причиною частих стихійних лих (повені, зсуви, селеві потоки, змив родючого ґрунту, буреломи тощо).

Принципи стратегії регіонального розвитку гірських територій визначаються не тільки проблемами економічного і соціального розвитку, але й тісно пов'язані з екологічним станом (цілісність екосистем, ресурсні можливості біосфери, біорізноманіття тощо). Зрозуміло, що для Карпатського регіону найбільш важливою сьогодні постає проблема екологічної безпеки. Сучасна наука стверджує, що загальна рівновага на територіях, типу Карпатського регіону, їх поступовий соціально-економічний розвиток можуть бути забезпечені лише за умови активізації регіональних особливостей та розширення прав і обов'язків областей у розвитку продуктивних сил та розбудові соціальної сфери регіону [8]. Сталий розвиток регіону - це система взаємоузгоджених управлінських, економічних, соціальних, природоохоронних заходів, спрямованих на формування системи суспільних відносин на засадах довіри, партнерства, солідарності, консенсусу, етичних цінностей, безпечного навколишнього середовища, національних джерел духовності.

Висхідний розвиток економіки, особливо гірського регіону, можливий лише за умов її інноваційної спрямованості, коли, інноваційні підходи стають основою для вирішення економічних, соціальних і екологічних проблем. Тому економіко-інноваційний механізм передбачає застосування такої сукупності організаційних та управлінських заходів, які б найефективніше сприяли подоланню проблем і спрямовували розвиток регіону в напрямі інноваційно-інвестиційного, високотехнологічного, ресурсно-ощадного й екологічно безпечного виробництва.

Карпатський регіон має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний та туристично-курортний потенціал, до якого належать ліси, лікувальні кліматичні гірські та передгірські ландшафти у поєднанні з поверхневими водоймами та гірськими потоками, бальнеологічні ресурси (лікувальні мінеральні і термальні води, грязі, озокерит тощо), місцеві види лікарських рослин, який багато в чому визначає соціально-економічний профіль краю та привабливість його як для українців, так і для іноземців.

В цілому, Карпатський регіон посідає друге місце в Україні за обсягом доходів від курортно-рекреаційної галузі (22% від загального обсягу

доходів по Україні) і поступається лише Криму (42 %), випереджаючи Причорноморський регіон (17 %) та Приазов'я (13 %), котрі знаходяться на третьому та четвертому місцях, відповідно.

Курортно-рекреаційна галузь Карпатського регіону базується на таких перевагах [2, 10]:

- вигідне географічне положення (Карпатський регіон знаходиться в центрі Європи);

- чинник територіального поділу праці (фактично в Україні є 2 регіони, умови яких дозволяють забезпечувати задоволення суспільних потреб в курортно-рекреаційних послугах: Причорноморсько-азовський та Карпатський);

- порівняно висока екологічна безпека регіону (порівняно з іншими регіонами природа Карпат зберегла свій первісний стан, а це дуже важливо для розвитку відпочинку і рекреації);

- наявність необхідної природно-ресурсної бази (в регіоні налічується понад 800 джерел і свердловин лікувальних мінеральних вод всіх відомих типів, багато з яких - унікальні);

- соціально-економічні особливості - край має порівняно низький рівень індустріалізації території, що може сприяти розширенню потенційних можливостей розвитку курортно-рекреаційної індустрії;

- економічна конкурентоспроможність курортно-рекреаційної сфери як всередині країни, так і на європейських ринках.

Кліматичні умови сприяють використанню курортно-рекреаційних можливостей краю упродовж всього року. В цілому клімат Українських Карпат помірно континентальний, теплий, але його термічні режими і умови зволоження змінюються із висотою у широких межах. Середня кількість днів зі сніговим покривом від 80 (у рівнинній частині) до 120 (в горах), що надзвичайно сприяє розвитку зимових видів спорту. Аналіз температур свідчить, що з квітня по жовтень на території Карпат встановлюється так званий "період комфорту", найбільш сприятливий для відпочинку, протягом якого на курортах використовується кліматотерапія.

Українська частина Карпат – не тільки один з наймальовничих куточків України, але і найзначніший східноєвропейський оздоровчо-рекреаційний природний об'єкт, зона цінних лісових масивів, котрі відіграють роль потужної водорегулюючої і повітряночистої системи для всієї Європи.

Ландшафтні ресурси. Основою ландшафтних курортно-рекреаційних ресурсів є ліси, луки, водні угіддя, рельєф місцевості. Висока лісистість, мальовничість ландшафтів, наявність унікальних ділянок «дикої» природи, багатство рослинного і тваринного світу, різноманітність форм рельєфу, значна кількість рік, чистота природних вод визначають особливу цінність ландшафтних рекреаційних ресурсів. Важливою складовою рекреаційних ресурсів є ліси, які забезпечують розвиток лікувальної, оздоровчої, спортивно-туристичної, утилітарної та пізнавальної форм лісової

рекреації. Тільки в Закарпатській області ліси займають 694 тис. га, або понад 52 % її території.

Серед природних рекреаційних угідь Карпатського регіону чільне місце посідають водні ресурси. Глибокі долини, звивистість русел, швидка течія, нестійкий водний режим, наявність бистрин і перепадів надають особливу своєрідність річкам Карпат (серед найбільших - Дністер, Прут, Черемош, Тиса, Латориця), в основному, вони сприятливі для масового відпочинку, але в той же час існують широкі невикористані можливості для організації індивідуальних туристичних маршрутів та нетрадиційного екстремального туризму.

В Івано-Франківській області сформувались такі курортно-рекреаційні райони, як: Косівський, Верховинський, Шешорський, Яремчанський, Микуличинський, Ворохтянський, Осмолодський, Болехівський. Кожен з них своєрідно мальовничий з широкою гамою неповторних природних комплексів.

Геологічні утворення Північної Буковини мають велике пізнавальне та естетичне значення. Серед них виділяються: урочище "Протяге Каміння", печера Довбуша, скелі "Кам'яна Багачка" та "Чорний Діл", дністровські стінки біля сіл Василів та Звенячин. Гірські масиви Буковинських Карпат створюють сприятливі можливості для розвитку альпінізму, гірськолижного, пішохідного і спортивного кваліфікаційного туризму. Унікальні гіпсові печери "Буковинка-1" та "Буковинка-2" можуть використовуватись для спелеотуризму. Поблизу села Подвірне Новоселицького району знаходиться карстова печера "Попелюшка", яка є третьою за величиною у Європі і добре відома фахівцям та спелеоспортсменам.

Дендрологічні парки та парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва займають значну частку в історико-культурній спадщині кожної із областей Карпатського регіону. Всі вони добре збереглися, частина з них знаходиться в заповідному фонді областей.

Рекреаційний потенціал. В Карпатському регіоні України нараховується понад 800 джерел і свердловин мінеральних вод з добовим дебітом 57,5 млн.л. Найважливішим потенціалом володіють родовища унікальних і високоефективних за лікувальними властивостями мінеральних вод і розсолів Трускавця, Східниці, Моршина, Борислава, Самбора, Сколе та родовища Свалявського, Мукачівського, Міжгірського, Хустського, Тячівського і Рахівського районів Закарпатської області. Тільки у Львівській області розвідано і затверджено запаси лікувальних вод 13 родовищ (Східниця, Самбір, Сколе, Бубнище, Крушельниця та інші) з сумарним дебітом 4,6 млн.л на добу.

Мінеральні лікувально-столові води є найціннішим видом рекреаційних ресурсів Закарпаття. За кількістю та хімічним складом мінеральних вод Закарпаття займає перше місце в Україні. В області відомо 62 основних родовищ мінеральних вод, які представлені понад 600 джерелами, із них понад 400 вже досліджено. На базі відомих мінеральних вод типу «Поляна», «Лужанська», «Плосківська», «Шаянська» діють

багатопротиповні та вузько спеціалізовані відомі далеко за межами України курортно-рекреаційні комплекси «Карпати», «Поляна», «Синяк», «Сонячне Закарпаття», «Сойми», «Шаян», «Гірська Тиса» та багато інших. В Закарпатті на основі унікальних мінерально-термальних вод інтенсивно почала розвиватися бально-рекреаційна Берегівська зона.

Вуглекислі води – найбільш розповсюджена група мінеральних вод регіону. За ступенем мінералізації вони поділяються на слабо, середньо, високомінералізовані та розсоли, а за складом солей – на гідрокарбонатні, натрієві і кальцієво-натрієві, хлоридно-натрієві або кальцієво-натрієві.

Гідрокарбонатні вуглекислі води добре вивчені в Калечинському родовищі (Міжгірський район Закарпатської області). Найбільшу цінність мають ті води, які містять 30 мг/л FeO. Затверджені експлуатаційні запаси їх складають 500 м³ на добу і можуть забезпечити крупний санаторний комплекс і завод розливу. Вуглекислі гідрокарбонатні натрієві води середньої мінералізації є в Полянській групі родовищ (Свалявський район) -Плосківське, Новополянське, Полянське і Голубинське. їх загальні експлуатаційні запаси складають майже 1000 м³ на добу.

Із багаточисельних родовищ вуглекислих хлоридно-гідро-карбонатних натрієвих і кальцієво-натрієвих вод детально розвідані і добре вивчені Гірськотисівське і Сойминське. Гірськотисівське родовище знаходиться на території с. Кваси Рахівського району. Води цього родовища унікальні в нашій країні і мають високі лікувальні властивості. Затверджені експлуатаційні запаси вод складають 301 м³ на добу, що створює широкі перспективи для будівництва на їх базі курортного комплексу. Зараз тут функціонує пансіонат "Гірська Тиса".

Сойминське родовище вуглекислих хлоридно-гідрокарбонатних кальцієво-натрієвих вод (с.Сойми) є одним з найбільших родовищ даного типу і відрізняється глибоким заляганням водоносних горизонтів. Мінеральні води під великим тиском фонтанують із свердловин, а їх дебіт самовпливом досягає 900 м³ добу. Затверджені запаси мінеральних вод складають 600 м³ на добу.

Широко розповсюджені в регіоні і мінеральні води з великим вмістом органічних речовин. Прикладом цього типу є Трускавецька "Нафтуся" - відома у всьому світі унікальна гідрокарбонатно-сульфатна калієво-магнієва вода з мінералізацією 0,7 г/л. Вона містить органічні речовини, зв'язані з Бориславським родовищем нафти, які надають воді специфічний присмак і запах нафти. Крім бальнеотерапії на курорті застосовують озокеритолікування, лікувальну фізкультуру, штучні вуглекислі мінеральні води та інші процедури. Затверджені запаси мінеральної води "Нафтуся" - 47,2 м³ на добу, лікувальних розсолів - 463 м³ на добу. На курорті здійснюється лікування захворювань нирок і сечовивідних шляхів, шлунка, печінки і жовчних шляхів, порушень обміну речовин, а також супутніх захворювань серцево-судинної системи. Крім того, родовища цієї цілющої води у гірській зоні Карпат (Турківський та Сколівський

райони). Зокрема, вона має великі запаси біля сіл Верхнє Синьовиднє, де води групи "Нафтуса" у п'ять разів більше, ніж у Трускавецькому родовищі. Такі запаси розміщені також у Підгородцях, Крушельниці, Ямельниці, Уричі, тобто охоплюють широкі площі, на яких можуть розміститися великі туристичні бази та пансіонати для лікування і відпочинку.

У Карпатському регіоні також широко розповсюджені мінеральні води без специфічних компонентів. Води цього класу відомі в Іршавському, Мукачівському, Тячівському, Хустському районах Закарпаття, в Моршині, Трускавці, Самбірському, Сколівському і Старосамбірському районах Львівської області. Особливо багатими на хлоридні натрієві води без специфічних компонентів всі гірські і передгірські райони Івано-Франківської області. В районі м.Сколе, смт. Славське і в інших місцях

відкриті родовища мінеральних вод, значні запаси яких можна використати як гідромінеральну базу крупних бальнеологічних курортів. У районі Трускавця детально вивчені дві ділянки скупчення азотних розсолів, виявлених на глибині 20 - 200 м. їх затверджені запаси складають 463 м³ на добу при мінералізації 120 - 340 г/л. Зона поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів займає південно-західну частину Передкарпаття. У цій зоні розташований добре відомий на Україні і за її межами курорт Моршин, а також біля 15 проявлень, що зафіксовані геологорозвідувальними роботами. Загальні розвідані запаси та прогнозні ресурси лікувальних розсолів даного типу на території Передкарпаття оцінюються в об'ємі понад 600 м³ на добу.

Таблиця 1 Запаси лікувальних мінеральних вод Карпатського регіону.

Типи лікувальних мінеральних вод	Родовища	Запаси вод м ³ добу
З високим вмістом органічних речовин "Нафтуса"	Трускавецьке, Східницьке	129,0
Розсоли Моршинського типу	Моршинське	79,0
Розсоли Трускавецького типу	Трускавецьке	466,5
Вуглекислі	Голубинське, Новополяньське Полянське, Сойминське, Шаянське	2147,6
Вуглекислі миш'яковисті	Гірськотисівське (Кваси)	422,0
Вуглекислі залізисті	Келечинське	501,0
Сульфідні	Великолюбінське, Синякське, Брусницьке	818,0
Інші типи	Трускавецьке, Східницьке, Бориславське, Сколівське, Самбірське	118,0
ВСЬОГО:		4602,8

Кількість запасів мінеральних вод показано в таблиці 1. Тут приведено тільки ті запаси, які розвідані, затверджені і дійсно функціонують. Крім відомих родовищ існує і багато інших, зокрема в Сколівському, Стрийському, Самбірському районах (Львівщина), Виноградівський, Берегівський і Великоберезнянський райони (Закарпаття), які необхідно вводити в дію для їх використання, але із значним дефіцитом бюджету, ці родовища залишаються як запаси для пізнішого їх введення в експлуатацію.

На базі відомих мінеральних вод типу «Поляна», «Лужанська», «Плосківська», «Шаянська» діють багатопрофільні та вузько спеціалізовані відомі далеко за межами України курортно-рекреаційні комплекси «Карпати», «Поляна», «Синяк», «Сонячне Закарпаття», «Сойми», «Шаян», «Гірська Тиса» та багато інших. В Закарпатті на основі унікальних мінерально-термальних вод інтенсивно почала розвиватися бальнео-рекреаційна Берегівська зона.

У Львівській області в зоні поширення мінеральних неспецифічних вод типу "Нафтуса" розташовані курорти Трускавець, Східниця, Верхньосиньовиднєнське родовище та близько 40 інших проявів джерел "Нафтусі" із загальними розвіданими та прогнозними ресурсами понад 5000 м³/добу.

В зоні поширення лікувальних розсолів з підвищеним вмістом сульфатів розташований курорт Моршин. Сумарні розвідані та прогнозні ресурси лікувальних розсолів складають понад 600 м³/добу, з яких на даний час використовується лише приблизно 1 м³/добу. На базі мінеральних сульфатних вод функціонують курорти Великий Любін, Немирів, Шкло.

На Львівщині розташоване найбільше в Україні родовище озокериту - Бориславське. Прояви озокериту є також в смт. Стара Сіль. Лікувальні торф'яні грязі Львівщини, представлені Немирівським, Велико-Любінським, Моршинським родовищами та родовищем Шкло із загальними запасами 462 тис. м³, повністю забезпечують теперішні і перспективні потреби функціонування на їх базі санаторно-курортних установ.

Мінеральні води в Івано-Франківській та Чернівецькій областях, представлені водами без специфічних компонентів, особливості яких визначаються основним іонним складом і загальною мінералізацією (від малої до міцної розсолної), а також водами - вуглекислими, бромистими, йодованими, з підвищеною температурою. Всього на території цих областей виявлено понад 100 джерел мінеральної води.

2 ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Процеси глобалізації та тенденції світової економіки в напрямку сталого розвитку скеровують економічний розвиток країн у наступне русло [8]:

- пріоритети економічного розвитку формуються в регіонах, містах, територіях;
- розробляються стратегії формування і розвитку окремих галузевих інноваційних структур, особливо їх регіональних об'єднань;
- ведеться пошук конкурентних переваг у використанні інноваційних технологій на окремих територіях.

У сучасній економічній літературі такі підходи отримали назву кластерних моделей, мережових структур, альянсів тощо [9].

Карпатський регіон має сприятливі кліматичні умови, а також високий природно-рекреаційний та туристично-курортний потенціал, до якого належать ліси, лікувальні кліматичні гірські та передгірські ландшафти у поєднанні з поверхневими водоймами та гірськими потоками, бальнеологічні ресурси (лікувальні мінеральні і термальні води, грязі, озокерит тощо), місцеві види лікарських рослин, який багато в чому визначає соціально-економічний профіль краю та привабливість його як для українців, так і для іноземців.

Перспективи соціально-економічного розвитку Карпатського регіону пов'язуємо з курортно-рекреаційною галуззю, в основі якої потужний рекреаційний потенціал, насамперед унікальні мінеральні лікувальні і столові води та запровадженням нових підходів до механізмів господарювання. Відстоюючи концепцію сталого розвитку Карпатського регіону, пропонуємо в її основу закладати ідеї синьої економіки, яка стверджує, що в основу економічного розвитку слід закласти логіку існування природних екосистем, їх взаємодоповнюваності та збалансованості [3]. Природні системи працюють за принципом повного перетворення енергетичних і сировинних ресурсів із одного виду в інший, що дозволяє реалізувати стале виробництво, тобто вищу ступінь функціонування природних систем. В концентрованому вигляді сутність синьої економіки полягає у врахуванні інтегрального еколого-економічного ефекту при оцінці результатів усіх видів господарської діяльності.

Інтегральний еколого-економічний ефект – це нелінійна сума двох різних за природою ефектів – традиційного економічного та екологічного. Важливим аспектом синьої економіки є пріоритет превентивних заходів щодо негативного впливу виробничо-господарської діяльності на природне довкілля. Світовий економічний досвід свідчить, що в основу таких підходів доречно закладати кластерну модель розвитку високотехнологічних галузей економіки [4,5]. Під нею слід розуміти специфічну форму взаємодії влади, бізнесу, науки і громадськості, яка відбувається в складі територіально-галузевих добровільних об'єднань та скерована на ефективне використання територіальних ресурсів. Кластерна

модель вважається ефективною для зростання територій, стимулювання їхнього технічного прогресу та підвищення конкурентоспроможності підготувати необхідні кадри. Кластер – це локалізована фінансово-економічна та територіально-виробнича форма інтеграції взаємодіючих суб'єктів господарювання, капіталів, управління та суміжних об'єктів інфраструктури, скерована на виробництво конкурентноздатних товарів або послуг. Кластерна модель дозволяє розробляти стратегію розвитку, спрямовану на реалізацію інтересів кожного учасника і території, на якій вона реалізована і має істотну соціально-економічну значимість для регіону.

Світовий досвід демонструє низку переваг виробничих систем на основі кластерної моделі, що забезпечує поєднання у виробництві конкуренції з кооперацією, уособлює «колективну ефективність», створює «гнучку спеціалізацію» [9]. Модель кластерного розвитку базується на максимальному використанні місцевих ресурсів, робочої сили, акумульованому на місцевому рівні капіталу, підприємницького потенціалу, специфічних знань виробничого процесу і можливостях виконання специфічних професійних завдань. Іншим елементом моделі є здатність місцевої економіки контролювати процес накопичення ресурсів і капіталів на локальному рівні. Підґрунтям для розвитку стає наявність системи виробничих можливостей або схильність місцевого підприємницького співтовариства до розвитку коопераційних зв'язків між окремими секторами і в середині секторів галузі, а також здатність місцевого виробничого та економічного потенціалу до оновлення та інновацій.

В Карпатському регіону є всі передумови для появи кластерів, створення яких не потребує масштабних фінансових видатків із боку держави, а лежить у площині вдалого поєднання економічної концепції розвитку, адекватного законодавчого забезпечення та дієвих управлінських рішень. У гірських районах Карпатського регіону, насамперед доречно вести мову про формування науково-виробничого кластеру курортно-рекреаційної галузі, яка потребує наявності відповідних природно-рекреаційних ресурсів, високої чистоти довкілля, розвинену інфраструктуру та висококваліфіковані кадри. Першим трьома вимогам Карпатський регіон відповідає в повній мірі, а вищі навчальні заклади Львова, Івано-Франківська, Ужгорода і Чернівців у змозі швидко підготувати для цієї галузі необхідні кадри.

Найбільш ефективно коопераційні зв'язки проявляються у спеціалізованих кластерах, таких, як курортно-рекреаційний. В кластерах істотно зменшуються витрати, пов'язані з окремими видами діяльності, наприклад, закордонною рекламною діяльністю, спільними маркетинговими дослідженнями ринку, участю в ярмарках, виставках і наукових розробках, швидше розробляються нові види та підходи до лікування, укладаються перехресні субпідрядні контракти між підприємствами одного й того ж регіону, зацікавленими у взаємодоповненні можливостей.

Зрозуміло, що на першому етапі кластеризації курортно-рекреаційного комплексу Карпатського регіону мову слід вести про їх утворення в кожній із областей, які вже мають сформований значний курортно-рекреаційний потенціал. Для прикладу, тільки в Закарпатській області мережа санаторно-курортних, туристично-рекреаційних та готельних закладів нараховує 371 об'єкт, де одночасно можливе розміщення понад 20 тис. осіб відпочиваючих. Оздоровчі заклади області нараховують 32 об'єкти, рекреаційні заклади – 106 об'єктів, туристичні заклади – 233 об'єкти. Їхня діяльність базується на унікальних природних і великій кількості бальнеологічних ресурсів – лікувальні мінеральні вуглекислі, сірководневі, метанові, радонові та термальні води, грязі, озокерит, чистому довікллі та унікальних природних ландшафтах.

Створені в областях спеціалізовані кластери з часом доцільно об'єднати в єдиний Карпатський

курортно-рекреаційний кластер. Під Карпатським регіональним курортно-рекреаційним кластером, слід розуміти об'єктивно існуюче, частково самокероване об'єднання підприємств матеріального і нематеріального виробництва, соціальної та курортно-рекреаційної сфери, що отримають прибуток від надання оздоровчих і лікувальних послуг. Його функціональну схему зображено на рисунку 1.

Курортно-рекреаційними є послуги, що забезпечують задоволення потреб з відновлення стану і відтворення фізичних, духовних, енергетичних, психологічних сил людини. Продукування, виготовлення рекреаційних послуг є головною функцією курортно-рекреаційного кластера [2]. Функціонально-галузєва структура курортно-рекреаційного кластера складається з суми послуг, які надаються численними підприємствами.

Рис. 1 Функціонально-галузєва схема курортно-рекреаційного кластера Карпатського регіону

Слід зауважити, що за умови запровадження законодавчого та організаційно-економічного механізму функціонування Карпатського курортно-рекреаційного кластера його функціонально-галузева структура, за рахунок взаємодоповнюваності можливостей всіх областей, стане значно розширеною. Очевидно, що в перспективі актуальними для успішного функціонування Карпатського курортно-рекреаційного кластера є такі складові, як маркетинг і реклама, інформаційні послуги, консалтингові послуги тощо. Розвиток курортно-рекреаційного господарства Карпатського регіону у майбутньому пов'язаний з організацією кластерів у всіх сферах діяльності: санаторно-курортній ланці, готельному господарстві, ресторанному бізнесі, культурно-пізнавальному, туристично-оздоровчому, спортивно-оздоровчому та інших напрямках. Слід очікувати, що діяльність цих кластерів охопить практично всю територію Українських Карпат і у майбутньому, можливо, приведе до створення єдиного курортно-рекреаційного кластера регіону, здатного успішно конкурувати на європейському ринку цих послуг.

Отже, можна стверджувати, що ефективність функціонування курортно-рекреаційної галузі в Карпатському регіоні пов'язується з реалізацією ідеї про необхідність координації дії всіх підприємств, що беруть участь у створенні курортно-рекреаційних послуг.

З формуванням курортно-рекреаційного кластера Карпатський регіон отримуватиме можливість зrealізувати сучасну модель інноваційного розвитку [7]. Основною метою створення курортно-рекреаційного кластеру є:

- інноваційний розвиток курортно-рекреаційного потенціалу Карпатського регіону;

- підвищення конкурентоспроможності підприємств курортно-рекреаційної галузі регіону як в Україні, так і за її межами;

- визначення регіональних економічних пріоритетів, оптимального розподілу державної підтримки всіх підприємств кластера;

- формування організаційної структури, необхідної для закріплення коопераційної системи і виконання коопераційних проектів.

Основні завдання, якими повинен займатися курортно-рекреаційний кластер, на нашу думку, такі:

- управління розвитком курортно-рекреаційного комплексу, координація роботи його установ, підприємств і служб торгівлі, комерційної діяльності, сервісу;

- акумуляція розрізаних фінансових, матеріальних, фінансових і трудових ресурсів регіону, установ відпочинку і оздоровлення населення, підприємств і служб ринкової інфраструктури, їх раціональне використання з метою ефективного розвитку курортно-рекреаційної сфери;

- залучення вітчизняних та іноземних інвесторів до фінансування модернізації і нового будівництва курортно-рекреаційних об'єктів, сервісного обслуговування діючих об'єктів;

- відтворення і захист природних комплексів і екосистем, флори і фауни, історико-культурних пам'яток регіону;

- прогнозування і супровід перспективного розвитку кластера, його курортно-рекреаційної, фінансово-економічної та інвестиційної діяльності.

Кластер повинен також забезпечити залучення реальних організаційно-економічних, соціальних, фінансових, ринкових, інформаційних, правових механізмів і технологій управління; розробку, обґрунтування програм і бізнес-планів розвитку курортно-рекреаційних підприємств. Об'єднання в кластері дає можливість залучати фінансові ресурси в нові виробництва шляхом об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств того чи іншого кластера; залучення інвестицій через спільну участь в інвестиційних програмах; шляхом участі в конкурсах проектів, що фінансуватимуться як гранти; об'єднання спільних фінансових можливостей підприємств для забезпечення гарантій на отримання кредитних ресурсів. При цьому забезпечується обмін інформацією, а також можливість виходу на зовнішні ринки. Організаційна модель курортно-рекреаційного кластера повинна спиратись на зв'язки і взаємозалежність між всіма компонентами, об'єднаними в мережеву структуру для виробництва послуг та інновацій.

Кластерна територіальна організація економіки регіону сприятиме розвитку спеціалізації, збільшенню масштабів і покращанню якості послуг, залученню резервів, активізації економічного оточення, зменшенню витрат на діяльність, загальному підвищенню економічної ефективності, отриманню синергетичного ефекту. Саме кластери повинні стати основою для нового співробітництва між підприємствами, адміністрацією, фінансовими структурами, науковими та навчальними закладами. Завдяки кластерам мобілізуються місцеві ресурси, пом'якшиться соціальна напруженість у регіонах - їх функціонування допоможе скоротити безробіття, підвищити конкурентоспроможність продукції галузей економіки регіонів. Слід зауважити, що хоч кластери мають територіальну спрямованість, вони не повинні стримуватись жорсткими територіальними обмеженнями. Кластери можуть мати більш складні взаємозалежності, зорієнтовані на міжрегіональне та міжнародне співробітництво. Кластеризація курортно-рекреаційної сфери є функцією простору і часу та дозволяє позитивно впливати на екологічну ситуацію в регіоні. Курортно-рекреаційний кластер Карпатського регіону України має всі необхідні можливості для перетворення його з часом у міжнародну структуру Карпатського євро регіону.

В цьому контексті для Закарпаття, як і для інших областей Карпатського регіону, надзвичайно важливою є наступна проблема. В області організовано і давно діє промисловий розлив лікувально-столових мінеральних вод "Лужанська", "Поляна квасова", "Сваліява", "Плосківська", "Драгівська", "Шаянська" та інших, відомих далеко за межами Закарпаття. Щороку спостерігається нарощування обсягів виробництва заводами, що займаються розливом мінеральної води. Для прикладу, тільки за 2012 рік підприємствами-виробниками мінеральних вод вироблено 10 млн. 620 тис. дал мінеральної води, Понад 90% продукції розливається в ПЕТ-пляшки.

За статистикою підприємствами області щороку виробляється понад 70 млн. півтора літрових ПЕТ-пляшок з мінеральною водою. Про шкоду пластику написано чимало, адже він надзвичайно небезпечний при спалюванні, не розкладається в ґрунті. З полімерних, синтетичних матеріалів, пластмас за їх тривалого контакту з харчовими продуктами, питною водою, з часом виділяються в навколишнє середовище формальдегід, різні розчинники, важкі метали, метиловий і бутиловий спирт та інші хімічні речовини. Найнебезпечнішими стають пластмаси на стадії розкладання, коли починається їхня взаємодія з хімікатами, які надходять у навколишнє середовище також з допомогою людини.

Ситуація ускладнюється ще й тим, що навколо джерел мінеральних вод історично будувалися оздоровчі заклади з великою кількістю відпочиваючих і промислові виробництва з розливу вод. Перші продукують у великій кількості харчові відходи (за підрахунками при приготуванні їжі в санаторіях на одного відпочиваючого утворюється щоденно 0.5 кг харчових відходів), а другі використовують тони нерозчинних полімерних синтетичних матеріалів. Синя економіка пропонує тару для розливу мінеральних вод виробляти, використовуючи певні інноваційні технології, з відходів їжі. При цьому значно зменшиться кількість пластику, що не переробляється в Закарпатській області, зменшиться кількість харчових відходів і продуктів гниття від них, створяться нові робочі місця, зменшиться навантаження на навколишнє природне середовище та значно покращиться туристична привабливість регіону, як такого, що використовує новітні екологічні інновації заради майбутнього планети Земля. Такі рішення важливі, вони можуть помітно вплинути на екологічний стан в регіоні, суттєво зменшуючи рівень токсичного забруднення.

Коли йдеться про екологічні проекти зі знешкодження шкідливих речовин чи налагодження

безпечної роботи підприємств, відповідальність несе держава загалом. Однак дуже часто ця проблема стосується кожної окремої людини, її вчинків та поступків. Елементарні підрахунки показують, що тільки за одну хвилину у річкові створи на кордонах з Угорщиною та Словаччиною із Закарпаття потрапляє від 30 до 50 ПЕТ-пляшок. Закарпатські річки несуть до Європи сотні тисяч тонн сміття. Сусідні країни вимагають сплати відповідних штрафів за нанесену екологічну шкоду. Безперечно, це все негативно відбивається на туристичній привабливості регіону.

Саме тому, в процесі формування курортно-рекреаційного регіонального кластера слід орієнтуватись не тільки на економічні та політичні вигоди та рішення, що вимагають концентрації ресурсів для розвитку базових галузей промисловості, але й враховувати потреби загальної інфраструктури або інших стратегічних завдань, вирішення яких позитивно впливає на розвиток економічного комплексу регіону.

ВИСНОВКИ

При реалізації ідей кластерної моделі курортно-рекреаційного розвитку Карпатського регіону, можна організувати замкнені цикли, коли відходи основного виробництва стають сировиною для наступного і реалізується безвідходне виробництво. Такий підхід дозволяє підвищити ефективність використання природно-ресурсного потенціалу регіону, створити нові робочі місця і саме головне покращити екологічну ситуацію в Карпатах. Враховуючи наявні в Карпатському регіоні природні, економічні та інтелектуальні ресурси, стратегічна мета полягає у створенні ефективної курортно-рекреаційної системи, яка зможе забезпечити висхідний розвиток і екологічну безпеку Карпат.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гобела В.В. Огляд економічних, соціальних та екологічних загроз Карпатському регіону / В.В. Гобела // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Випуск 20. – С.81-87.
2. Гудзь П.В. Механізм розвитку курортно-рекреаційних територій у сучасних умовах: Автореферат дис... де.н.: 08.10.01. /П.В.Гудзь. - Донецьк, 2003. - 36 с.
3. Гюнтер П. Синя Економіка. 10 років, 100 інновацій, 100 мільйонів робочих місць. Доповідь Римського Клубу. - Видання «Risk Reduction Foundation», - 2012. – 320 с.
4. Діденко О.А. Розвиток кластерних систем як засіб конкурентоспроможності національної економіки /О. А. Діденко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – № 1. – С. 37-42.
5. Дейнека О. І. Кластери та конкурентоспроможність прикордонних територій / О. І. Дейнека, В. В. Демченко // Регіональна економіка. – 2008. – № 2. – С. 276-279.
6. Долішній М. Регіональна соціально-економічна політика /М. Долішній // Регіональна економіка. - 1997. - № 2.- С.16 - 27.
7. Зобов А. Инновационные кластеры: системный подход / А. Зобов // Маркетинг. – 2011. – № 3. – С. 14-21.
8. Кравців В.С. Регіональна політика сталого розвитку гірських територій України: сучасний стан та напрямки вдосконалення /В.С. Кравців// Сталый розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи. – Ужгород, – 2010. – С.21-27.
9. Портер Майкл Э. Конкуренция / М.Портер // Пер. с англ.; Уч. пос. - М.: Дом «Вильямс», 2001. - 496 с.
10. Семенов В. Регіональний рекреаційний кластер у контексті структурної перебудови економіки регіону/В. Семенов, В. Мозгальова, І. Давиденко // Регіональна економіка. - 2006. - №3. - С.78-89.
11. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Закарпаття / В.В.Химинець // Монографія. – Ужгород: Карпатська Вежа. – 2004. – 212 с.
12. Химинець В.В. Еколого-економічні засади сталого розвитку Карпатського регіону / В.В.Химинець // Карпатська конференція з проблем охорони довкілля CARPATIAN ENVIRONMENTAL CONFERENCE – SEC-2011: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Мукачєво-Ужгород, 15-18 травня 2011 р.